
A Critical Analysis of the Objectives of the General Policies of the Islamic Republic: Insights and Recommendations Based on Ayatollah Khamenei's Viewpoints

Ali Ahmadi *

PhD, National Security

DOI: [10.22034/rjfis.2025.486904.1102](https://doi.org/10.22034/rjfis.2025.486904.1102)

Abstract

Accurately understanding and identifying the objectives of the General Policies of the System is one of the most critical steps in general policy analysis. When policymakers correctly grasp the objectives of a general policy during its formulation, its implementation is less likely to encounter difficulties. The central question of this study is: What is the purpose of formulating general policies? This article, using the guidelines and instruction of Leader of the Islamic Revolution Ayatollah Seyed Ali Khamenei, describes both the implicit and explicit objectives of 37 titles of general policies outlined by His Eminence. Utilizing a descriptive-inferential methodology, the study reveals a notable degree of both repetition and internal contradiction among these objectives. Furthermore, the analysis suggests that the sheer volume and overlapping nature of the goals point to a need for systematic revision. Such a revision should be grounded in three key criteria: Normative principles (do's and don'ts) of policymaking; Logical coherence and consistency among the policies, and The need to update objectives in response to rapid transformations and evolving conditions.

Keywords: Ayatollah Khamenei, Expediency Discernment Council, General Policies, Objectives of General Policies, Process of Formulating General Policies.

* Email: ali_ahmadi200887@yahoo.com (Corresponding Author)

Extended Abstract Introduction

1. Introduction

The analysis of the objectives of the General Policies of the System is essential for optimizing policymaking and achieving stated objectives. From a system-oriented perspective, the institution of general policy can be analyzed using two models: the logical and the physical. The logical model reflects fundamental principles and substantive rules, expressing the nature of governance, values, norms, procedures, and the strategic goals of the Islamic system. The physical model, derived from the logical one, represents mechanisms, institutional structures, and symbols designed to achieve these goals.

The Constitution of the Islamic Republic of Iran outlines both the logical and physical structures of governance and formally recognizes the concept of general policies. Article 11 of the Constitution, beyond identifying a specific example of general policy, also defines the term: "It is the duty of the government of the Islamic Republic of Iran to base its general policy upon the of making alliances and unifying Muslim nations and to make constant efforts to realize the political, economic and cultural unity of the Muslim world."

Following the 1989 constitutional revision, Clause 1 of Article 110 assigned the task of determining general policies to the Leader in consultation with the Expediency Discernment Council. Since then, and including judicial five-year policies, eight five-year General Policies of the System documents and 37 thematic policy titles have been developed and issued.

Accurately identifying the goals behind the general policies is a critical step in their analysis. A sound understanding of these goals by policymakers during the formulation phase significantly reduces implementation challenges. The central research question is: What is the purpose of formulating general policies?

2. Methodology

Due to the lack of a comprehensive theory and previous research in this domain, and the potential for misunderstanding or mischaracterizing general policies, quantitative methods are deemed inappropriate. Instead, a descriptive-inferential approach is employed. General policies fall into three categories: Long-term (e.g., Vision document), Medium-term (37 thematic policy titles), and Short-term (8 five-year general policies)

This article focuses on analyzing the 37 thematic general policy titles.

3. Results and Findings

Given that the development of general policies is a logical, gradual, and evolutionary process, tradition, experience, and values have shaped a set of relatively flexible principles. In many cases, goals serve as means to achieving higher objectives. However, the use of certain means has at times led to unintended consequences or even contradictory outcomes.

Logical policymaking demands a coherent chain of goal-means alignment, ensuring proportionality and causality between objectives and the tools employed. As such, a review of some general policy goals is warranted.

The structuring of General Policies of the System's objectives is especially critical in three dimensions:

1. Normative Alignment: Ensuring goals meet criteria such as generality, clarity, precision, and coherence with guiding principles.
2. Internal Coherence: Eliminating overlap, repetition, and conflict among goals.
3. Modernization: Updating goals to reflect the rapid pace of change and evolution in the policymaking environment.

A holistic and integrated approach is necessary to avoid sectoral or siloed perspectives. General policies should be developed with cross-sectoral alignment in mind, utilizing national institutional capacities appropriately. This integrated vision also avoids duplication and conflicts between institutional jurisdictions.

Analysis shows that general policy goals are often most meaningful within cross-sectoral frameworks. Goals that are overly specific, trivial, unnecessary, or operational in nature should be reconsidered. For example, among the 18 sectoral General Policies of the System documents, there are 295 distinct policy goals—many of which warrant revision.

Repetition and Conflict in Goals:

In analyzing the GPS goals, roughly 80 objectives were found to be repeated. Examples include:

- Justice: Expressed in forms such as ensuring justice, promoting justice indices, or preparing for economic justice—appearing eight times.
- Welfare: Found under “public welfare” (2 times) and “social welfare” (3 times).
- Poverty: Appearing in formulations such as “eradicate poverty,” “eliminate deprivation,” “remove poverty indicators,” and “poverty alleviation”—with 13 total instances referring to low-income or disadvantaged groups.
- Production-related goals: Appearing 25 times across different policy documents.

Conflicts and Overlaps:

Some goals appear to conflict with one another. In many cases, GPS goals duplicate objectives already articulated in the Constitution, which also defines the responsible institutions. Sometimes apparent contradictions arise due to different temporal or hierarchical levels: for example, annual vs. decadal goals, or strategic ideals vs. tactical objectives. Some seemingly contradictory goals are in fact means to other ends.

Dual Phases in Goal Setting:

General policy goals have been formulated in two distinct phases. The first phase, led by the Council’s expert commissions without centralized coordination, resulted in inconsistent objectives with repetitions and conflicts. The second phase, based on leadership-approved priorities and structured drafting processes, produced more coherent, unified, and methodologically consistent policy goals—generally covering a 10-year horizon.

Therefore, revising the first-phase GPS goals in light of the more coherent second-phase documents, and modernizing them to align with current challenges and policy effectiveness, can greatly enhance the internal consistency and strategic value of general policies.

4. Conclusion

The objectives underlying the formulation of general policies serve as a critical bridge between the Islamic system’s foundational logic - its philosophical and ideological underpinnings - and its institutional structures, including the three branches of government. These objectives are designed not only to prevent deviation from core Islamic ideals but also to translate those ideals into practical, actionable frameworks. Rooted in Islamic anthropology, the goals of general policies extend beyond the conventional function of regulation. They are also intended to foster human and societal development, necessitating both a firm philosophical foundation and effective operational mechanisms for implementation and oversight. In this context, laws and

executive programs should be viewed not merely as elements to be assessed for their consistency with the general policies, but as instruments for their realization. This instrumental perspective strengthens the connection between ideological vision and institutional execution. However, the current framework faces significant challenges. The proliferation and poor organization of goals, misalignment between means and ends, and persistent implementation gaps have led to redundancies, contradictions, and in some cases, unintended consequences. Certain operational objectives—initially conceived as means to higher ends—have failed to fulfill their intended purpose and have at times undermined broader goals. These issues underscore the urgent need for a comprehensive reassessment of the general policy objectives. This revision should be guided by three key approaches: Normative Evaluation - Assessing objectives against the core principles of Islamic policymaking; Internal Consistency - Ensuring logical coherence and alignment among various goals; Modernization - Updating objectives in response to contemporary social, economic, and political transformations.

Keywords: Ayatollah Khamenei, General Policies, Iran, policymakers, Islamic system

فصلنامه علمی پژوهش‌نامه فقه و علوم اسلامی
مقاله پژوهشی، دوره ۴، شماره ۱۲، بهار ۱۴۰۴، صفحات ۲۷ تا ۵۰
تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۸/۱۳ - تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۳/۰۶

تحلیل اهداف سیاست‌های کلی نظام و توصیه‌های سیاستی با بهره‌گیری از دیدگاه حضرت آیت‌الله‌العظمی خامنه‌ای (مدظله‌العالی)

علی احمدی* | ID

DOI: [10.22034/rjfs.2025.486904.1102](https://doi.org/10.22034/rjfs.2025.486904.1102)

چکیده

درک و شناسایی دقیق اهداف سیاست‌های کلی نظام، یکی از مهم‌ترین گام‌های تحلیل سیاست کلی است. در صورت درک درست هدف یا اهداف سیاست کلی توسط سیاست‌گذار در زمان تدوین سیاست، سیاست کلی در اجرا کمتر دچار مشکل خواهد شد. پرسش اصلی تحقیق، این است که منظور از تعیین سیاست کلی چیست؟ در این مقاله که با بهره‌گیری از رهنمودهای آیت‌الله خامنه‌ای، توصیف اهداف سیاست کلی (ضمنی و مصرح) در ۳۷ عنوان سیاست کلی ابلاغ‌شده توسط معظم‌له با روش توصیفی - استنباطی انجام شد، این نتیجه حاصل گردید که تکرار و تعارض بین اهداف وجود دارد و از سوی دیگر، با توجه به تعدد اهداف در سیاست‌های کلی، بازنگری در اهداف سیاست‌های کلی بر پایه: ۱- باید و نبایدهای سیاست، ۲- ارتباط منطقی و انسجام سیاست‌ها با یکدیگر و ۳- با عنایت به سیر تحولات پُرسرعت و نیاز به به‌روزرسانی اهداف سیاست‌های کلی؛ ضروری قلمداد می‌شود.

واژگان کلیدی: آیت‌الله خامنه‌ای، مجمع تشخیص مصلحت نظام، سیاست‌های کلی نظام، اهداف سیاست‌های کلی، فرایند تدوین سیاست‌های کلی.

۱. دکتری امنیت ملی، دبیرخانه مجمع تشخیص مصلحت نظام (رئیس کمیسیون مشترک).

Email: ali_ahmadi200887@yahoo.com

*

دسترسی به مقالات فصلنامه علمی پژوهش‌نامه فقه و علوم اسلامی (open access) است.
فصلنامه علمی پژوهش‌نامه فقه و علوم اسلامی تحت مجوز بین‌المللی cc by 4.0 می‌باشد.
مسئولیت مقاله از نظر محتوای علمی و نظرات مطرح‌شده در متن آن، به‌عهده نویسندگان و یا نویسنده مسئول مقاله می‌باشد و مورد تأیید/عدم تأیید صاحب امتیاز فصلنامه علمی پژوهش‌نامه فقه و علوم اسلامی نمی‌باشد.

۱. مقدمه

تحلیل اهداف سیاست‌های کلی برای بهینه‌سازی سیاست‌ها و دستیابی به اهداف مطرح می‌شود، با رویکرد سیستمی، نهاد سیاست کلی با توجه به دو مدل منطقی و فیزیکی قابل تحلیل است. مدل منطقی دربرگیرنده اصول بنیادین و قواعد ماهوی و بیانگر ماهیت حکمرانی، ارزش‌ها، هنجارها و رویه‌های پدیده حکمرانی و اهداف راهبردی نظام اسلامی می‌باشد. مدل فیزیکی براساس مدل منطقی شکل گرفته و در قالب سازوکارهای دقیق دست‌یابی به اهداف، ساختارها و نمادهای سیستمی تعریف می‌شوند. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، ضمن اینکه به ترسیم سازه‌های منطقی و فیزیکی حکمرانی جمهوری اسلامی پرداخته است، مفهوم سیاست کلی را در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران نیز مورد شناسایی و پذیرش قرار داده است. اصل (۱۱) قانون اساسی افزون بر معرفی یکی از مصداق‌های سیاست‌های کلی، به بیان این مفهوم نیز پرداخته است. «دولت جمهوری اسلامی ایران موظف است سیاست‌های کلی خود را بر پایه ائتلاف و اتحاد ملل اسلامی قرار دهد...». در بازنگری قانون اساسی در سال ۱۳۶۸ (در بند (۱) اصل (۱۱۰)) تعیین سیاست‌های کلی نظام پس از مشورت با مجمع تشخیص مصلحت نظام «به‌عنوان یکی از وظایف و اختیارات رهبری است»: در عمل نیز تاکنون با احتساب سیاست‌های قضایی پنج‌ساله، هشت سند سیاست کلی پنج‌ساله و سی‌وهفت عنوان سیاست کلی موضوعی تعیین و ابلاغ شده است.

۲. پیشینه تحقیق

محسن اسماعیلی و هادی طحان‌نظیف (۱۳۸۷) در مقاله‌ای با عنوان «تحلیل ماهیت نهاد سیاست‌های کلی نظام در حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران» در نهایت سیاست‌های کلی را نوپا و بدیع در حقوق اساسی به حساب می‌آورند که جهت‌گیری‌های کشور را در همه عرصه‌های حقوقی مشخص می‌کند.

کیومرث اشتریان (۱۳۸۹) در مقاله‌ای با عنوان «ملاحظات در باب «سیاست‌های کلی نظام» به توصیه‌های سیاستی برای نظام سیاست‌گذاری در جمهوری اسلامی ایران» می‌پردازد. علی احمدی (۱۴۰۲) در مقاله‌ای با عنوان «فرایند شکل‌گیری سیاست‌های کلی (فکر، طراحی و تغییر) و نقش رهنمودهای آیت‌الله خامنه‌ای» فرایند شکل‌گیری سیاست‌های کلی دارای چرخه شش مرحله‌ای است.

۳. روش تحقیق و قلمرو

از آنجاکه موضوع سیاست‌های کلی به علت عدم وجود نظریه و تحقیقات گذشته در یک سیر تکاملی قرار دارد و برخی وجوه سیاست‌های کلی ممکن است نادرست، نامناسب و حتی مغرضانه

تعریف و تصور شود، بررسی پدیده سیاست‌های کلی با روش و اقدامات کمی مناسب این پژوهش نیست، از این رو سعی می‌گردد که از روش توصیفی - استنباطی بهره گرفته شود. سیاست‌های کلی، دربرگیرنده سه گروه سیاست است: سیاست‌های کلی بلندمدت (چشم‌انداز)، سیاست‌های کوتاه‌مدت (۸ عنوان سیاست‌های کلی پنج‌ساله) و سیاست‌های کلی میان‌مدت (۳۷ عنوان سیاست‌های کلی موضوعی). موضوع این مقاله ۳۷ عنوان سیاست کلی موضوعی می‌باشد.

۴. تعریف سیاست کلی

سیری در پیشینه سیاست‌های کلی دست‌کم سه تعریف: ۱- تعریف ماهوی؛ ۲- تعریف براساس ویژگی‌های سیاست کلی و ۳- تعریف شکلی را نشان می‌دهد. در این مقاله با مبنا قرار دادن تعریف آیت‌الله خامنه‌ای از سیاست کلی که دربرگیرنده تعریف ماهوی و تعریف براساس ویژگی‌های سیاست‌های کلی است، به اهداف سیاست‌های کلی می‌پردازد.^۱

«تعریف صحیح از سیاست کلی عبارت است از چهارچوبی روزآمد و جهت‌دهنده به قوانین و امور اجرایی به‌منظور دستیابی به اهداف» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۴۰۱/۰۷/۲۰) و در پیوست حکم اعضای مجمع (۱۳۹۶/۰۵/۳۱)، نیز معظّم‌له چهار ویژگی را برای سیاست کلی بیان داشتند: «رعایت وصف کلی بودن سیاست‌ها، شفافیت، صراحت و استحکام آن‌ها مورد تأکید است.» بر این اساس، سیاست‌ها به مجموعه‌ای از رویدادها گفته می‌شود که مستلزم بازنگری در روش اجرای معمول است تا بتوان هم از فرصت‌های بررسی شده سود بُرد و هم به واکنش‌های شناسایی شده عکس‌العمل نشان داد.

۵. هدف سیاست کلی

در سیاست‌گذاری موازینی که مقتضیات کلی آرمان‌های کشور، دولت و مصالح جمعی ملت در آن‌ها منعکس است، تعیین و اعمال می‌شود؛ بنابراین منظور از سیاست‌های کلی، تثبیت حاکمیت، استقرار نظم، دستیابی به آرمان‌ها، حفظ و توسعه آن‌ها در مورد مقتضیات دولت و مصالح عمومی و جمعی می‌باشد. با به‌کارگیری این موازین، نیازها و احتیاجات فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، خدماتی، کشاورزی و بهداشتی مبتنی بر خواسته‌های مردم در چهارچوب سیاست‌ها تأمین می‌شود. «نظام اسلامی هم ثبات دارد و هم تغییر ثبات در حرکت مستمر و بدون تذبذب و انحراف در مسیر تحقق آرمان‌ها و انعطاف و تغییر در سازوکارها، خطوط و شکل حرکت نوسازی نظام، به‌هیچ‌وجه به‌معنای تجدیدنظر در آرمان‌ها نیست، بلکه به‌معنای تغییر در سیاست‌ها و نظام‌ها و تدابیر است که این مسأله می‌تواند مانع از تحجّر نیز بشود و با تکیه بر آرمان‌های همیشه جوان و نو، نظام اسلامی را همیشه جوان شاداب، بالنده و پیش‌رونده نگه دارد. حرکت‌هایی که بی‌اعتنا به

آرمان‌ها و بدون توجه به اُفق‌های دوردست صورت می‌گیرد، اغلب به گمراهی و اشتباه می‌انجامد؛ بنابراین باید از این زاویه نیز مسیر طی شده و وضع فعلی را بازنگری کنیم» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۰/۰۷/۲۴).

ارزشمندی سازوکارهای اجرایی به میزان تأثیرگذاری آن‌ها در تحقق هدف نهایی بستگی دارد و بدون تشخیص میزان تأثیرگذاری صرف منابع برای سازوکارها و خطوط حرکت غیر مؤثر، توان لازم برای پرداختن به اهداف اصلی را از بین می‌برد. توجه مستمر به اهداف نهایی از سه جهت می‌تواند یاری‌دهنده تحلیل‌گر راهبردی باشد: ۱- توجه به اهداف نهایی، فرصت بازنگری در راه تحقق آن را میسر می‌سازد. از منظر هدف بهتر می‌توان نقشه راه را دید. ۲- بسیار اتفاق می‌افتد که برای حل مسأله خاص واقعاً هدف اساسی و با ارزشی وجود ندارد و در اصل نیازی به حل مسأله نیست. ۳- توجه به هدف، موجب انتخاب صحیح مسأله می‌شود که مهم‌تر از حل مسأله است (محمدی لرد، ۱۳۹۲: ۲۳).

شناسایی هدف یا اهداف سیاست‌های کلی به دو صورت قابل دسته‌بندی است: ۱- شناسایی هدف یا اهداف ضمنی سیاست‌های کلی؛ ۲- شناسایی هدف یا اهداف صریح سیاست‌های کلی با روش زبانی (در مواردی که هدف یا اهداف سیاست با عبارت‌هایی مانند «برای»، «به منظور»، «با هدف» و...) به صراحت در سیاست کلی بیان شده است.

۵-۱. شناسایی هدف یا اهداف سیاست کلی به صورت ضمنی

شناسایی هدف یا اهداف سیاست کلی به صورت ضمنی (هدف یا اهدافی که به صراحت در سیاست کلی بیان نشده است؛ ولی از مطالعه دقیق سیاست و سایر اسناد قابل دست‌یابی می‌باشد)، از چهار منبع قابل دریافت است: ۱- شناسایی اهداف سیاست کلی با توجه به اصول قانون اساسی؛ ۲- شناسایی هدف از سیاست‌های کلی در نگاه آیت‌الله خامنه‌ای؛ ۳- شناسایی هدف از سیاست‌های کلی در مشروح مذاکرات خبرگان قانون اساسی؛ ۴- شناسایی هدف و منظور از سیاست کلی در تعریف مجمع تشخیص مصلحت نظام.

الف- شناسایی هدف سیاست کلی با توجه به اصول قانون اساسی

اصولاً این‌گونه مطرح می‌شود که خطوط سیاست‌های کلی در ابعاد مختلف فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی در قانون اساسی مقرر شده است. این ابعاد مبتنی بر یکسری ضوابط اسلامی می‌باشد که قانون اساسی براساس آن تدوین شده است. این ضوابط به انعکاس خواسته‌های ملت می‌پردازد و سیاست‌های عملی و اجرایی نیز برعهده ارکان نظام گذاشته شده است.

در این صورت این پرسش مطرح می‌شود که اگر قانون اساسی نهادهای مختلف کشور و رابطه این نهادها را (قانون‌گذاری، اجرا و قضایی) با هم تنظیم کرده و می‌کند، نسبت سیاست‌های کلی با قانون اساسی چگونه است؟ در پاسخ به این پرسش، غیر از اصل یازدهم، بندهای (۱) و (۲) اصل (۱۱۰) و اشاره‌ای که در اصل (۱۷۶) قانون اساسی شده است، تصریحی در قانون اساسی در رابطه با سیاست‌های کلی وجود ندارد، باید با توجه به اصول دیگر قانون اساسی و با بهره‌گیری از آن‌ها در حد امکان، به حدود سیاست کلی پرداخت. بر این اساس حداقل چهار مبنا برای حدود سیاست کلی در قانون اساسی متصور است.

۱- اصل (۵۷) قانون اساسی بیان می‌دارد «قوای حاکم در جمهوری اسلامی ایران عبارتند از: قوه مقننه، مجریه و قضائیه که زیر نظر ولایت مطلقه امر و امامت امت بر طبق اصول آینده این قانون اعمال می‌شوند، این قوا مستقل از یکدیگر هستند.» استفاده از این اصل، اعمال سیاست‌های کلی از طریق قوای سه‌گانه براساس اصول قانون اساسی ممکن است: با وجود استقلال قوای سه‌گانه برخی تصمیم‌گیری‌ها که براساس وظایف ذاتی هر یک از قوا صورت می‌گیرد، منجر به تعارضاتی بین قوا و شیوه حکمرانی شود یا به علت محدودیت زمانی برای تصدی هر یک از اداره قوای سه‌گانه، گسست‌ها و تغییر و تبدیل‌های بی‌رویه سیاست‌های اجرایی، برنامه‌ها و جهت‌گیری‌های مختلف در نحوه اداره حکومت ایجاد شود. در این موارد یکی از ابزارهای رهبری برای جلوگیری از بی‌رویی در رفتار نهادها و انسجام‌بخشی به شیوه حکمرانی تدوین سیاست کلی است.

۲- اصل (۱۱۰) قانون اساسی وظایفی را برای رهبری معین کرده است، از جمله این وظایف: فرماندهی کل نیروهای مسلح (بند ۴ اصل ۱۱۰)، اعلان جنگ و صلح و بسیج نیروها (بند ۵ اصل ۱۱۰)، نصب و عزل و قبول استعفاى فقهای شورای نگهبان، عالی‌ترین مقام قوه قضائیه، رئیس سازمان صداوسیماى جمهوری اسلامی ایران، رئیس ستاد مشترک و ... (بند ۶ اصل ۱۱۰)، حل معضلات نظام که از طرق عادی قابل حل نیست، از طریق مجمع تشخیص مصلحت نظام (بند ۸ اصل ۱۱۰)، فرمان همه‌پرسی (بند ۳ اصل ۱۱۰)؛ هر یک از مواردی که در اصل (۱۱۰) قانون اساسی ذکر شده است و افزون بر این موارد، اتخاذ تصمیم در خصوص بازنگری قانون اساسی در اصل (۱۷۷) و همین‌طور تأیید مصوبات شورای عالی امنیت ملی (ذیل اصل ۱۷۶) نیز نیازمند تدوین سیاست‌های کلی نظام در این زمینه می‌باشد، البته با حفظ اصول و نکاتی که در اصول دیگر قانون اساسی مطرح شده است.

۳- اصول دوم^۲ و سوم^۳ قانون اساسی اصول کلی و بنیادی نظام جمهوری اسلامی ایران را بیان داشته است. منظور از نظام جمهوری اسلامی در اصل دوم و دولت در اصل سوم مجموعه حاکمیت و

به عبارتی دولت-ملت می‌باشد و دولت در این معنا فراتر از مفهوم دولت به‌عنوان قوه مجریه است. در بند (د) مصوبه مجمع تشخیص مصلحت نظام، که در نامه آیت‌الله خامنه‌ای در مورخ ۱۳۷۷/۰۱/۱۷، مورد تأیید قرار گرفته، با عنوان قانون اساسی و سیاست‌های کلی آمده است: قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، اصل سوم، به‌منظور نیل به هدف‌هایی که در اصل دوم به آن‌ها اشاره شده و نیز راه‌هایی که به‌منظور تأمین قسط، عدل، استقلال سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و همبستگی ملی پیش‌بینی گردیده، دولت را موظف کرده است که همه امکانات خود را برای تأمین امور مذکور در ۱۶ بند آن به کار گیرد. به‌طورکلی، امور یادشده در اصل سوم و نیز بسیاری دیگر از اصول قانون اساسی می‌توانند به‌عنوان بستر سیاست‌های کلی نظام تلقی شوند (احمدی، ۱۳۸۳: ۱۴۳).

۴- رهبری براساس اصل (۱۱۳) قانون اساسی، ریاست کشور را برعهده دارد و اداره کشور، نیازمند پاره‌ای جهت‌گیری‌های خاص در زمینه‌های مختلف سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، دفاعی و... است. برخی از این جهت‌گیری‌ها ممکن است در اصل یا اصول دیگر قانون اساسی نیز بیان شده باشد، بنابراین سیاست‌های کلی مکمل این جهت‌گیری‌هایی است که در قانون اساسی مطرح گردیده است. از سوی دیگر این جهت‌گیری‌ها نیز نباید مغایرتی با اصول دیگر قانون اساسی داشته باشد. اما در برخی موارد ازجمله پدیده‌های نوظهور و واقعیت‌های نوپدید که نیازمند جهت‌گیری مشخص هستند، با تنظیم سیاست‌های کلی تعیین می‌شوند.

ب- شناسایی هدف از سیاست‌های کلی در نگاه آیت‌الله خامنه‌ای

در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای، اهداف دارای سلسله‌مراتب می‌باشند. هرم اهداف در سه دسته قابل‌شناسایی هستند: اهداف غایی، اهداف میانی و اهداف کوتاه‌مدت. در بیان ایشان، اهداف غایی با تعبیری چون تحصیل رضایت الهی، سعادت، کمال، نورانیت، هدایت، حیات طیبه، کرامت، متخلق شدن به اخلاق الهی یاد شده است. برای رسیدن به این غایات، لازم است اهداف میانی و کوتاه‌مدت به‌استخدام گرفته شوند. از همین‌جا تفاوت اهداف غایی با دیگر اهداف روشن می‌شود؛ زیرا اهداف غایی فی‌نفسه برای جامعه مطلوب اصالت دارند و وسیله برای اهداف دیگری قرار نمی‌گیرند (خسروپناه و همکاران، ۱۳۹۷ ب: ۳۶۳). بر همین اساس است که ایشان بیان می‌دارند: تشکیل جامعه اسلامی فی‌نفسه حتی توسط پیامبر (ص) نمی‌تواند هدف باشد، بلکه وسیله و پایگاه و نقطه عزیمتی است که برای تأمین دو هدف دیگر به‌کار می‌رود: ۱- تکامل افراد بشر، یعنی در سایه جامعه اسلامی انسان‌ها فرصت پیدا کنند که خودشان را کامل کنند. ۲- جامعه بشری و تاریخ بشر یک قدم به سمت آن کمالی که در جهت آن حرکت می‌کنند، نزدیک‌تر شود و بیش‌تر (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۷۴/۰۹/۱۶).

مقصود از اهداف میانی، آن دسته از اهداف است که خودبه‌خود اصالت ندارند و تحصیل آن‌ها زمینه‌ساز دسترسی به اهداف غایی می‌باشد و معمولاً دسترسی به آن‌ها آسان است و حکومت‌ها با اختلافات مبنایی، به‌نوعی آن‌ها را تعقیب می‌کنند که در زیر به مواردی از این اهداف در فلسفه سیاسی آیت‌الله خامنه‌ای اشاره می‌شود: عدالت، تأمین رفاه و امنیت، تعلیم و تربیت، آزادی، برقراری نظم و قانون (خسروپناه و همکاران، ۱۳۹۷ ب: ۳۴۲-۳۳۶). با نگاه به اهداف جمهوری اسلامی در قانون اساسی می‌توان اهداف میانی یا همان آرمان‌های نظام یا به‌عبارتی فلسفه حکومت را در پنج هدف خلاصه کرد: آزادی، استقلال، عدالت، معنویت و پیشرفت.

منظور از اهداف کوتاه‌مدت آن دسته از اهداف است که خودبه‌خود اصالت ندارند و تحصیل آن‌ها زمینه‌ساز دستیابی به اهدافی می‌باشد که تحقق اهداف میانی را فراهم می‌کند. افزون بر اهدافی که در سیاست‌های کلی بدین‌منظور لحاظ شده‌اند، دو نکته اساسی دیگر در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای برجسته است، این دو نکته عبارت‌اند از:

۱- انضباط کشور، آیت‌الله خامنه‌ای می‌فرماید: «بخش دیگر مسأله انضباط کشور از لحاظ سیاست‌هاست. هندسه کلی عمل و اجرا در کشور، بسته به سیاست‌هاست. اگر سیاست‌های کلی یک نظام در جایی تبیین، تثبیت و توزیع نشود، نظام دچار بی‌رویه‌گی در رفتار خواهد شد. ممکن است یک قانون با قوانین دیگر، یک دستگاه با دستگاه‌های دیگر و دستگاه‌های مستقلی مانند قوای سه‌گانه در جاهایی با تصمیم‌گیری‌هایی که در آن استقلال قانونی دارند، با هم تعارض پیدا کنند. وقتی سیاست‌ها مشخص شد، به‌معنای آن است که هندسه کلی حرکت نظام و مسیر کلی معین شده و این چیز بسیار مهمی است» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۸۱/۰۱/۱۷).

۲- تنظیم ثبات سیاست‌ها؛ آیت‌الله خامنه‌ای بیان می‌دارند: «ما در مواردی در طول سال‌های بعد از انقلاب شاهد بودیم، ضربه‌ای که بر اثر تغییر و تبدیل بی‌رویه سیاست‌های اجرایی وارد آمده، ضربه سنگینی بوده و گاهی تا مدت‌ها جبران‌ناپذیر بوده است. اگر سیاست‌های کلی معین شود و سیاست‌های اجرایی و برنامه‌ها جهت‌گیری‌های خود را در این سیاست‌های کلی تنظیم کند، هرگز چنین اتفاقی نمی‌افتد» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۸۱/۰۱/۱۷).

ج- شناسایی هدف از سیاست‌های کلی در مشروح مذاکرات خبرگان قانون اساسی

مشروح مذاکرات خبرگان قانون اساسی در مورد ضرورت و هدف از سیاست کلی در حقیقت در پاسخ به چهار پرسش زیر قابل طرح است:

۱. چه ضرورتی وجود دارد که سیاست‌های کلی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ذکر شود؟

۲. آیا می‌توان مصادیقی از سیاست‌های کلی را در بیان خبرگان قانون اساسی مشاهده و مشخص کرد؟

۳. اصولاً منظور از سیاست‌های کلی چیست و سیاست کلی یعنی چه؟

در پاسخ به پرسش نخست؛ در مورد ضرورت سیاست‌های کلی به دو نکته در مشروح مذاکرات بیان شده است: ۱- سیاست‌های کلی در تمام ابعاد لازم است مشخص شود تا اگر قوه مجریه می‌خواهد تصمیم بگیرد، از سیاست‌ها انحرافی پیدا نکند. اگر قوه مقننه می‌خواهد قانونی را وضع کند، از سیاست کلی تخطی ننماید و انحرافی از این سیاست‌ها صورت نگیرد (صورت مشروح مذاکرات شورای بازنگری قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۶۹، ۶۵۰:۲) و ۲- ضرورت دارد سیاست‌های کلی برای اینکه جایگاه حقوقی خود را در قانون اساسی داشته باشد، در قانون اساسی ذکر شود. مناسب است و نیاز به این است که این مفهوم به نوعی در قانون اساسی بیان گردد. در پاسخ به پرسش دوم؛ در مذاکرات بازنگری قانون اساسی مصادیقی از سیاست‌های کلی یا محورهایی که لازم است سیاست‌های کلی در آنها جهت‌گیری‌ها را معین کند، بیان شده است. برای مثال یکی از این مصادیق را، سیاست نه شرقی و نه غربی تعیین می‌کند که این سیاست به نوعی در اصول دیگر قانون اساسی هم بیان شده است. در بخش فرهنگی باید چه کرد؟ در بخش اخلاقی کشور باید به چه جهتی حرکت نماید؟ میزان میدان دادن به مردم در اقتصاد، میزان میدان دادن مردم در عرصه فرهنگی و آموزش و پرورش چقدر باید باشد؟ در مسائل نظامی و سیاست‌های دفاعی، اینکه سیاست‌ها باید به نوعی دفاعی یا تهاجمی تنظیم شود؟ در سیاست خارجی، باید در عدم تعهد بمانیم یا در یکی از این بلوک‌ها آرایش سیاسی بگیریم؟ با همسایگان باید براساس حسن هم‌جواری رفتار نماییم یا در برخی کشورها الگوی تعامل مبتنی بر تعارض تنظیم شود؟ در تجارت خارجی و امثال آن. سیاست‌های کلی، جهت‌هایی را در هر یک از این مصادیق یا معیارها معین می‌کند و هر یک از این مسائل، جزئیات فراوانی دارند یا در بحث اجرا، مطالب زیادی را دارا هستند که باید دولت و مجلس به اجرائیات آنها بپردازد، اما اینکه جهت‌گیری این موارد باید چگونه باشد، باید سیاست‌های کلی نظام تعیین نماید (صورت مشروح مذاکرات شورای بازنگری قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۶۹، ۱۳۱۹:۳).

در پاسخ به پرسش سوم: از نظر خبرگان قانون اساسی، منظور از سیاست‌های کلی چیست و سیاست‌های کلی یعنی چه؟ در مشروح مذاکرات خبرگان قانون اساسی آمده است؛ همین‌الان هم در مجلس، قوه قضائیه و قوه مجریه، سیاست‌هایی مبتنی بر وظایفی که در قانون اساسی دارند، تنظیم می‌شود. اما آن چیزی که ضرورت دارد، این است که باید این سیاست‌ها طبق یک ضابطه معینی

تنظیم گردد و از این‌رو از بی‌رویگی و پراکندگی در مورد سیاست‌ها خودداری شود. سیاست‌های کلی نباید منجر به کوچک کردن نظام اجرایی و دولت یا واگذاری این وظیفه به رهبری گردد. سیاست‌ها نباید موجب سلب اختیار از دستگاه‌های اجرایی شود. با حفظ وظایف هر یک از ارکان نظام در قانون اساسی و حفظ وظایف ذاتی قوای سه‌گانه، سیاست‌های کلی در بُعد کلی و جهت‌گیری‌ها برعهده رهبری است و ریز کردن این وظیفه توسط مسئولان اجرایی و تقنینی باید صورت گیرد. سیاست‌های کلی نباید به معنای قانون‌گذاری تلقی گردد، بلکه طریق اجرای آن‌ها قانون می‌باشد و برنامه‌هایی که دولت باید برای این سیاست‌ها تنظیم کند (احمدی، ۱۴۰۲ الف).

د- هدف و منظور از سیاست‌های کلی در تعریف مجمع تشخیص مصلحت نظام

مجمع تشخیص مصلحت نظام، در اجرای فرمان مورخ ۱۳۷۵/۱۲/۲۷ آیت‌الله خامنه‌ای و با توجه به بند (۱) اصل (۱۱۰) قانون اساسی طی ۱۷ جلسه، تعریف سیاست کلی و عناوین سیاست‌ها را مورد بررسی و تصویب قرار داد و به معظم‌له ارائه داد؛ این تعریف و عناوین مورد تأیید ایشان قرار گرفت و در نامه مورخ ۱۳۷۷/۰۱/۱۵، ابلاغ شد.

نظام اسلامی، نظامی آرمانی و هدف‌دار است و براساس مصوبه مجمع تشخیص مصلحت نظام، «سیاست‌های کلی برای تحقق آرمان‌ها و اهداف پس از مجموعه آرمان‌ها قرار می‌گیرند و حاوی اصولی هستند که آرمان‌ها را به مفاهیم اجرایی نزدیک می‌کنند. سیاست‌های کلی شامل سیاست‌های کلی بخشی و فرابخشی می‌شوند. سیاست‌های کلی فرابخشی در مواردی است که هدف یا آرمانی از نظام، حرکت چند بخش را دربر می‌گیرد و برای وصول به آن هدف یا اهداف، نیازمند به تدوین سیاست کلی می‌باشد. سیاست‌های اجرایی یک بخش را در بر می‌گیرد و برای وصول به آن هدف یا اهداف، نیازمند تدوین سیاست کلی آن بخش می‌باشد.»

سیاست کلی، طراحی نظام براساس آرمان‌ها و اهداف است و بدین ترتیب، از یک سو نظر به آرمان‌ها و از سوی دیگر نظر به جنبه‌ها و مفهومی‌های اجرایی دارند، براساس تعریف مجمع تشخیص مصلحت نظام، سیاست‌های یادشده باید:

الف) در مقایسه با بیان‌های آرمانی جنبه تفصیلی و تشریحی‌شان بیش‌تر باشد. ب) بازتاب صحیح و عملی ارزش‌ها باشند. ج) نه تنها دولت، بلکه عامه مردم و کلیه نیروهای فعال جامعه را مدنظر داشته باشند. د) در نتیجه، نیروهای این جامعه و آرمان‌های آن‌ها را که مورد قبول نظامند، هماهنگ و منسجم نمایند و مابین اجزای نظام ارتباط و تقارب کافی (پیوند) برقرار سازند. ه) در مقام تعیین اولویت‌ها راهنمای عملی و معیار باید و نبایدهای تعیین اولویت‌ها را عرضه کنند. و) اصول کلی تخصیص و توزیع منابع و امکانات کشور را با توجه به اولویت‌ها بیان نمایند. ز) و سرانجام اجرای آن‌ها سیمای عمومی و

کلی نظام را در زمینه‌های مختلف از جمله موقعیت ایران در جهان، امنیت در جامعه، توسعه، معنویت، عدالت و برخورداری مردم از مواهب و نعمات موجود در ایران در مقاطع تاریخی مختلف (برای مثال سال ۱۴۰۰، ۲۵ و ۵۰ سال پس از آن و...) ترسیم نماید.^۴

جدول ۱- اهداف سیاست کلی در نگاه مراجع و اسناد بالادست

اهداف سیاست کلی در نگاه مراجع و اسناد بالادست	مرجع
هدف سیاست کلی	مرجع
۱۶ بند اصل سوم، به منظور نیل به اهداف ۶ گانه اصل دوم قانون اساسی. اصل یکصد و هفتاد و هفت و دیگر اصول قانون اساسی	با توجه به اصل قانون اساسی
بر جلوگیری از بی‌رویی در ساختار نظام (انضباط کشور از لحاظ سیاست)، جلوگیری از تغییر و تبدیل بی‌رویه سیاست‌های اجرایی (نظم و ثبات سیاست‌ها)	در نگاه رهبری
تعیین ضابطه و جلوگیری از بی‌رویی و پراکندگی، محدود نکردن نظام اجرایی و دولت. سلب اختیار از دستگاه‌های اجرایی نشود، سیاست‌های کلی با حفظ وظائف قوای سه‌گانه	خبرگان قانون اساسی
مصادیق از سیاست کلی: نه شرقی نه غربی، جهت‌ها در بخش فرهنگ، در بخش اخلاقی، میزان میدان دادن به مردم در اقتصاد، در فرهنگ، آموزش و پرورش، در مسائل نظامی، سیاسی، دفاعی، سمت‌گیری دفاعی یا تهاجمی، الگوی تعامل با همسایگان و کشورها	مجمع تشخیص مصلحت نظام
هدف تحقق آرمان‌ها و اهداف پس از مجموعه آرمان‌هاست (تفضیل آرمان‌ها)، نزدیک کردن آرمان‌ها به مفاهیم اجرایی، در برگیرنده اهداف بخشی و فرابخشی، تعیین اولویت‌ها و راهنمای عمل تعیین‌کننده بایدها و نبایدها	

۵-۲. هدف و منظور از سیاست‌های کلی براساس تحلیل محتوای سیاست‌های کلی

این داده‌ها مربوط به تحلیل ساختاری سیاست کلی (روش‌های زبانی) سیاست‌های کلی نظام در ۳۷ عنوان و ۴۶۳ بند سیاستی بر اساس چهار کنش: کنش اصلی سیاست (خط‌مشی یا جوهره سیاست)؛ کنش هدف؛ کنش روش و کنش زمینه و کیفیت مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. براساس تحلیل محتوای سیاست‌های کلی هر سیاست دارای هدف یا اهدافی می‌باشد. بر این اساس

سیاست‌های کلی دارای دو شیوه‌شناسایی اهداف است، این شیوه‌ها عبارتند از: عنوان سیاست همان هدف سیاست کلی می‌باشد و دیگری روش‌های زبانی اهداف هر بند را تعیین می‌کند که این روش خود در دو دسته از اهداف دسته‌بندی می‌شود: یکی اهدافی که در پاسخ به چالش‌ها یا طرحی نو برای پیشرفت است و دیگری اهداف بخشی و فرابخشی می‌باشد.

الف- تعیین هدف یا اهداف با روش‌های زبانی (تصریح‌شده)

براساس تحلیل محتوای سیاست‌های کلی، هر بند سیاست خود دارای هدف یا اهدافی است که با عبارات‌های «برای»، «به منظور» و «با هدف» در جمله مشخص شده‌اند. به عبارت دیگر در بند سیاستی به هدف یا اهدافی تصریح شده است. براساس تحلیل محتوای ۳۷ عنوان و ۴۶۳ بند سیاست کلی، سیاست‌ها دارای اهداف متنوعی هستند، بیان تعداد بندهای سیاست‌های کلی و اهداف آن‌ها به تفکیک برای تحلیل و بررسی نسبت این اهداف با همدیگر و همین‌طور نسبت این اهداف با آرمان‌های انقلاب اسلامی مفید خواهد بود.

این اهداف به تفکیک هر عنوان و بند سیاستی عبارت‌اند از:

جدول ۲- اهداف به تفکیک هر عنوان و بند سیاستی

ردیف	عنوان سیاست کلی	تعداد بند	تعداد اهداف	ردیف	عنوان سیاست کلی	تعداد بند	تعداد اهداف
۱	امنیت اقتصادی	۵	۵	۲۰	اشتغال	۱۳	۶
۲	انرژی	۱۲	۱۹	۲۱	آمایش سرزمین	۷	۱۵
۳	حمل و نقل	۵	۱	۲۲	کشاورزی	۹	۱۵
۴	معدن	۴	۵	۲۳	خودکفایی دفاعی و امنیتی	۹	۲
۵	منابع آب	۵	۱۰	۲۴	صنعت	۹	۲
۶	منابع طبیعی	۴	۵	۲۵	تولید ملی، حمایت از کار و سرمایه ایرانی	۲۳	۲۰
۷	شبکه‌های اطلاع‌رسانی رایانه‌ای	۷	۹	۲۶	ایجاد تحول در نظام آموزش و پرورش	۱۳	۲۸

ردیف	عنوان کلی سیاست کلی	تعداد بند	تعداد اهداف	ردیف	عنوان کلی سیاست کلی	تعداد بند	تعداد اهداف
۸	قضایی	۱۷	۶	۲۷	اقتصاد مقاومتی	۲۴	۳۰
۹	اصل ۴۴ قانون اساسی	۳۲	۳۶	۲۸	سلامت	۱۴	۳۴
۱۰	پیشگیری و کاهش خطرات ناشی از سوانح طبیعی و حوادث غیر مترقبه	۹	۱۹	۲۹	جمعیت	۱۴	۱۱
۱۱	مبارزه با مواد مخدر	۱۱	۲۱	۳۰	علم و فناوری	۶	۵
۱۲	نظام اداری	۲۶	۱۱	۳۱	محیط زیست	۱۵	۶
۱۳	اصلاح الگوی مصرف	۱۰	۱۵	۳۲	خانواده	۱۶	۲۱
۱۴	امنیت فضای تولید و تبادل اطلاعات و ارتباطات (افتا)	۹	۱۴	۳۳	انتخابات	۱۸	۲۰
۱۵	ترویج و تحکیم فرهنگ ایثار و جهاد و ساماندهی امور ایثارگران	۱۲	۱۵	۳۴	نظام قانون گذاری	۱۷	۶

ردیف	عنوان سیاست کلی	تعداد بند	تعداد اهداف	ردیف	عنوان سیاست کلی	تعداد بند	تعداد اهداف
۱۶	پدافند غیرعامل	۱۳	۱۷	۳۵	تأمین اجتماعی	۹	۲۱
۱۷	تشویق سرمایه‌گذاری	۱۱	۸	۳۶	برنامه پنج‌ساله هفتم	۲۶	۱۳
۱۸	مسکن	۹	۸	۳۷	توسعه دریامحور	۹	۱۳
۱۹	شهرسازی	۱۱	۳	جمع کل اهداف		۴۶۳	۴۹۵

ب- هدف سیاست کلی، همان عنوان سیاست است

در تحلیل محتوای سیاست‌های کلی به منظور شناسایی هدف یا اهداف سیاست، یکی از نتایج به دست آمده، مشخص شدن عنوان سیاست کلی به عنوان هدف و بندهای سیاستی هر عنوان در حقیقت به منزله راهبرد یا الزامات تحقق سیاست‌ها قلمداد می‌شود. بر این اساس اهداف سیاست‌ها و راهبردهای آن‌ها دربرگیرنده ۳۷ عنوان سیاست و ۴۶۳ راهبرد یا الزامات تحقق سیاست‌های کلی است.

ج- هدف از سیاست کلی پاسخ به چالش‌ها یا طرحی نو برای پیشرفت

بر اساس تحلیل محتوای سیاست‌های کلی هدف و منظور از سیاست‌های کلی در دو دسته قابل دسته‌بندی است: ۱- سیاست‌های کلی با هدف پاسخ به چالش‌ها و کاستی‌های موجود تعیین شده‌اند که دربرگیرنده ۳۵ عنوان سیاست و ۴۵۱ هدف می‌باشد.

۲- سیاست‌های کلی که به منظور طرحی نو برای آینده و پیشرفت کشور قلمداد می‌شوند عبارتند از: سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی و سیاست‌های کلی توسعه دریامحور با ۴۳ هدف.

د- سیاست‌ها دارای اهداف بخشی و فرابخشی‌اند:

در تعریفی که مجمع تشخیص مصلحت نظام، از سیاست‌های کلی ارائه داده است، سیاست‌های کلی را شامل سیاست‌های بخشی و فرابخشی می‌داند. سیاست کلی فرابخشی موردی است که هدف یا آرمانی از نظام دربرگیرنده چند بخش باشد و سیاست‌های کلی بخشی در مواردی است که وصول به هدف یا اهداف نیازمند تدوین سیاست در یک بخش باشد. بر این اساس ۱۹ عنوان و ۲۰۲ هدف از مجموعه اهداف سیاست‌های کلی بخشی و ۱۸ عنوان و ۲۹۳ هدف از اهداف سیاست‌های کلی فرابخشی قلمداد می‌شود.

جدول شماره ۳- هدف یا اهداف سیاست‌های کلی بر اساس تحلیل محتوای سیاست‌ها

هدف یا اهداف سیاست‌های کلی بر اساس تحلیل محتوای سیاست‌ها	
هدف یا اهداف مصرح در بندهای سیاستی	۳۷ عنوان و ۴۶۳ بند سیاستی و ۴۹۵ هدف
عنوان سیاست خود هدف سیاست کلی است	۳۷ عنوان به صورت هدف و ۴۶۳ بند به عنوان راهبرد در رسیدن به اهداف
هدف پاسخ به چالش‌ها	۳۵ عنوان سیاست و ۴۳۰ هدف
هدف طرح نو برای پیشرفت	دو عنوان سیاست و ۴۳ هدف
اهداف بخشی	۱۸ عنوان سیاست و ۲۹۳ هدف
اهداف فرابخشی	۱۹ عنوان سیاست و ۲۰۲ هدف

۶. نقد اهداف سیاست‌های کلی

سیاست‌های کلی در محیط پیچیده و پُر تعارض اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی تعیین می‌شوند؛ تحلیل محتوای اهداف سیاست‌های کلی بیانگر تعدد دامنه اهداف است (اهداف پاسخ به چالش‌ها، اهداف مربوط به طرح‌های نو و پیشرفت، اهداف بخشی و اهداف فرابخشی) این اهداف نه تنها به لحاظ جوهری، بلکه به علت‌های مختلف از یکدیگر تفاوت دارند و بین آن‌ها سازگاری همه جانبه وجود ندارد (وزن و ارزش اهداف یکسان نیست، برخی اهداف دارای فوریت هستند). درخصوص تعدد و تفاوت اهداف می‌توان با دو رویکرد: یکی، ثابت بودن اهداف و محدود بودن سیاست و دیگری رویکرد هدف - وسیله به تبیین اهداف سیاست‌های کلی پرداخت.

الف- رویکرد ثابت بودن اهداف و محدود بودن سیاست

در این نگاه، هدف سیاست کلی بدون هیچ بحثی دست‌یابی به آرمان‌ها می‌باشد. نقطه نظر بنیادی، این است که به نظر می‌آید در نظام جمهوری اسلامی ایران سیاست‌های کلی معطوف به فلسفه سیاسی حکومت می‌باشد. فلسفه سیاسی حکومت و ولایت فقیه، تضمین اسلامی بودن نظام و اقامه قسط و عدل است. در یک کلام، نقش ولایت فقیه هدایت اسلامی و نظارت بر عدم انحراف حرکت کلی نظام از دین می‌باشد، در نتیجه: ۱- سیاست کلی، یعنی معیارهای کلی برای اسلامی بودن، عدالت، آزادی و... ۲- سیاست‌های کلی به شماره اندک حداکثر ده سیاست در حوزه‌هایی چون فرهنگ، اقتصاد، سیاست و... و درخصوص اموری چون عدالت، آزادی، مبانی سیاست

خارجی و... و به لحاظ کیفی معطوف به محتوای کلی و فلسفه سیاسی حکومت دینی است و نه امور خرد و مدیریت اجرایی. (اشتریان، ۱۳۸۹: ۹-۸) در این رویکرد، چند نکته قابل توجه می‌باشد:

۱- این رویکرد، ناخواسته سیاست‌های کلی را فراتر از قانون اساسی تعریف کرده است، حال آنکه سیاست‌های کلی فراتر از قانون اساسی نیستند، بلکه سیاست‌های کلی در چهارچوب قانون اساسی نافذند. به بیان دیگر، سیاست کلی در امتداد قانون اساسی می‌باشد. سیاست‌های کلی اقدامات دستگاه‌های اجرایی را با ملاحظه مصالح عمومی و سایر اقتضائات در موضوعات مختلف جهت می‌دهد. سیاست‌های کلی به عنوان چهارچوب جهت‌دهنده به سایر اقدامات از یک سو، عدم ورود به مسائل آرمانی و از سوی دیگر، پرهیز از رویکرد جزئی‌نگری است. بدین معنا که درج جزئیات مربوط به امور قانون‌گذاری و اجرایی در سیاست‌های کلی ضرورت ندارد. سیاست‌های کلی می‌بایست مجموعه جهت‌دهنده برای پیشرفت کشور به گونه‌ای که قوانین و امور اجرایی در این جهت حرکت کنند، است (خامنه‌ای، بیانات: ۱۴۰۱/۰۷/۲۰).

۲- هرچند جست‌وجوی گریخته برخی مصادیق آرمان‌های جامعه در این رویکرد بیان شده است، اما تعریف دقیق و جامعی از محتوای کلی فلسفه سیاسی حکومت دینی ارائه نمی‌دهد. آرمان‌های جامعه اسلامی ایران (اهداف میانی) مستخرج از اصول قانون اساسی و اندیشه‌های آیت‌الله خامنه‌ای در مبحث اهداف ضمنی سیاست‌های کلی در پنج بنیان: آزادی، استقلال، عدالت، معنویت و پیشرفت بیان شد. تحقق هر یک از آرمان‌ها با چالش‌هایی مواجه است که برجسته‌ترین این چالش‌ها، رویکرد افراط و تفریط نسبت به آن‌ها می‌باشد.^۵

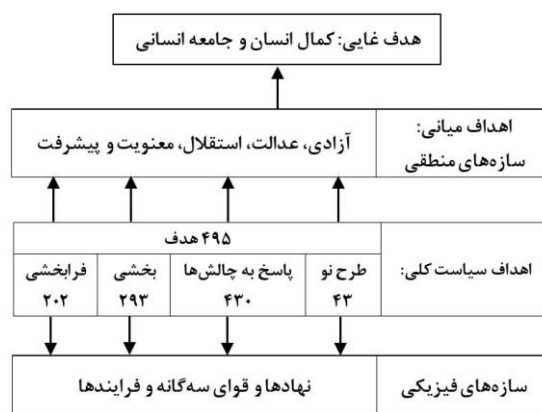
جدول ۴- آرمان‌های جامعه اسلامی ایران (اهداف میانی)

پارادوکس‌ها	آرمان‌های انقلاب، اهداف میانی
هرج و مرج در مقابل استبداد	آزادی
ستیزه‌جویی در مقابل تسلیم	استقلال
برابری کامل در برابر نابرابری شدید	عدالت
تقدیرگرایی در برابر عقل‌گرایی افراطی	معنویت
عقب‌ماندگی در برابر توزیع ناعادلانه ثروت	پیشرفت ^۶

براساس رویکرد تحلیل اهداف سیاست‌های کلی با سیاست محدود و اهداف ثابت، وظیفه ولایت فقیه در هدایت اسلامی و نظارت بر عدم انحراف حرکت نظام از دین و آرمان‌های آن است.

حال آنکه افزون بر تضمین عدم انحراف از آرمان‌ها، چگونگی نزدیک کردن این آرمان‌ها به امور اجرایی و اجرایی کردن آن‌ها از طریق سیاست‌های کلی دارای اهمیت می‌باشد.

۳- اهداف دارای سلسله‌مراتبند و سیاست‌های کلی و اهداف آن در سلسله‌مراتب آرمان‌ها قرار دارند و دارای اصولی هستند که آرمان‌ها را به مفاهیم اجرایی نزدیک می‌کنند. این سلسله‌مراتب اهداف در شکل زیر نشان داده شده است.

شکل ۱- سلسله‌مراتب اهداف

سیاست‌های کلی با خواسته‌ها، ایده‌ها و بررسی چالش‌ها آغاز می‌شوند. در همه این مباحث آرمان‌ها و منافع به‌عنوان اساس سیاست کلی است. هیچ‌کس منکر آن نیست که سیاست کلی در راستای آرمان‌ها و منافع جهت می‌گیرند. نخستین وظیفه سیاست‌گذار، این است که آرمان‌ها و منافع را شناسایی کند و با تعریف معیارهای دقیق هر یک از آرمان‌ها، از هرگونه انحراف معیارها جلوگیری و افزون بر آن با توجه به سرعت تحولات به‌ترتیب اهمیت، آرمان‌ها را ردیف نماید؛ اما مشکل این است که ترتیب و اولویت‌های منافع و اهداف در دوره‌های مختلف زمانی به‌صورت دائم در حال تغییر است. با وجود رویکرد اهداف و سیاست محدود مسلم پنداشتن هرگونه ساختار نسبتاً با ثبات اهداف برای رسیدن به آرمان‌ها زیر سؤال می‌رود.

۴- افزون بر آن، اگر سیاست‌ها تک‌هدفی یا دارای اهداف محدودی بودند، نیازی به پی‌گیری اهداف سیاست‌های کلی نبود. در این صورت ترجیح یک هدف بر هدف دیگر و مذاکره کردن به سود برخی اهداف دیگر معنا نداشت. در یکی از جلسات شورای مجمع تشخیص مصلحت نظام، در سال ۱۳۹۴ یکی از اعضا مطرح کرد که سیاست‌های کلی می‌بایست محدود و حداکثر در ده بند خلاصه شود. رئیس وقت مجمع تشخیص (آیت‌الله هاشمی رفسنجانی) در پاسخ، بیان داشتند: اگر بنا بود سیاست‌های کلی حداکثر در ده بند تعیین گردند، در بازنگری قانون اساسی همان ده بند

به‌عنوان یکی از اصول قانون اساسی پیشنهاد می‌شد و دیگر نیازی به ذکر بند (۱) اصل (۱۱۰) قانون اساسی نبود.

ب- رویکرد پیوستار هدف - وسیله

رویکرد هدف - وسیله بر این باور است که در موارد متعدد وسیله رسیدن به هدف، خود به‌عنوان یک هدف کامل به حساب می‌آید، در واقع وسیله که به‌عنوان گامی در جهت تحقق اهداف قلمداد می‌شود، خود تبدیل به هدف در سلسله مراتب اهداف می‌گردد. تصور وسیله و هدف در مقابل هم درست نیست، بلکه این دو، دو سوی زنجیره پیوسته‌ای است که از خواسته و وسیله آغاز و به هدف ختم می‌شوند. رویکرد هدف - وسیله تبیین بهتری از اهداف سیاست‌های کلی به دست می‌دهد. سیاست‌گذار در ساختار سیاست باید تصمیماتی درباره اهداف و نیازهای عمومی کشور اخذ و راهبرد دست‌یابی به آن را مطرح کند. این اقدام شامل این نیز می‌شود که در کشمکش با واقعیت جامعه و محیط بین‌المللی کدام دسته از اهداف قابل دستیابی است. رابطه بین خواسته و راهبرد (بین هدف و وسیله) سیاست‌های کلی را می‌توان چنین برشمرد:

خواسته‌هایی که کاملاً به‌عنوان وسیله‌ای برای فرجام‌های والاتر تعبیه شده و بیان می‌شوند. برای نمونه، در سیاست‌های کلی برنامه هفتم که خود بُرشی پنج‌ساله از سیاست‌های کلی نظام است. هدف اصلی، پیشرفت توأم با عدالت می‌باشد. برای رسیدن به هدف اصلی که یکی از آرمان‌های جامعه اسلامی است، در بندهای بیست و شش‌گانه این سیاست‌ها بیش از سی جهت‌گیری کلی، برای رسیدن به هدف اصلی پیش‌بینی شده است. تکرر می‌شدن تورم (بند ۲)، اصلاح ساختار بودجه (بند ۳)، ایجاد تحول در نظام مالیاتی با رویکرد تبدیل مالیات به منبع اصلی تأمین بودجه دولت (بند ۴)، استقرار نظام جامع تأمین اجتماعی (بند ۵) تأمین امنیت غذایی (بند ۶)، استقرار نظام مدیریت یکپارچه منابع آب کشور (بند ۷)، اجرای چند طرح بزرگ اقتصاد ملی (بند ۸)، فعال‌سازی مزیت‌های ژئوپلیتیک کشور (بند ۱۰)، تحقق آمایش سرزمین (بند ۱۱)، ارتقای نظام سلامت (بند ۱۲)، کارایی و اثربخشی رسانه ملی (بند ۱۴)، تحکیم نهاد خانواده (بند ۱۵)، افزایش نرخ باروری و مولید (بند ۱۶)، توسعه گردشگری (بند ۱۷) پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی (بند ۱۸)، بهره‌گیری حداکثری از مشارکت مردم (بند ۱۹)، استقرار قواعد کلی در فضای مجازی، ارتقای قدرت سایبری کشور (بند ۱۹)، افزایش شتاب پیشرفت نوآوری‌ها و فناوری‌ها و تجاری‌سازی آن‌ها (بند ۲۰)، کُنشگری فعال در دیپلماسی (بند ۲۱)، رویکرد اقتصادمحور در سیاست خارجی (بند ۲۲)، ارتقای تاب‌آوری در قبال تهدیدات (بند ۲۴)، تحول در نظام اداری و اصلاح ساختار (بند

(۲۵)، روزآمدسازی سند تحول قضایی (بند ۲۶). این جهت‌گیری‌ها ضمن آنکه خود وسیله‌ای برای دست‌یابی به هدف اصلی‌اند، هریک می‌توانند به‌عنوان هدف بند سیاستی نیز قلمداد شوند. به‌عبارت‌دیگر، برای هریک از این جهت‌گیری‌ها، معدودی از مسائل به‌عنوان راهبرد مطرح می‌گردند که عملاً خود می‌توانند اهدافی جزئی‌تر برای تحقق این اهداف باشند. درعین‌حالی که می‌توان گفت این‌ها جزو هدف نیستند، بلکه وسیله‌ای برای دست‌یابی به اهداف می‌باشند. بر این اساس ۴۹۶ هدف مصرح در بندهای سیاست‌های کلی می‌توانند از این نوع اهداف که خود وسیله‌ای برای تحقق هدف اصلی هستند، قلمداد شوند.

۷. پیشنهاد و توصیه سیاستی

از آنجاکه فرایند شکل‌گیری سیاست‌های کلی، فرایندی منطقی، تدریجی و تکاملی می‌باشد، تجربه و سنت به همراه ارزش‌ها و قواعد در طی زمان، موجب بروز مجموعه‌ای از اصول نسبتاً انعطاف‌پذیر گشته که در برخی اهداف خصلت وسیله برای دست‌یابی به اهداف دیگر نهفته است. با این حال، گاهی کاربرد وسایل موجب پیدایش نتایج ناخواسته‌ای شده است. به‌عبارت‌دیگر، وسیله نه تنها در تأمین هدف کارایی نداشته، بلکه موجب نتایج متضادی نیز شده است. در پرتو سیاست‌گذاری منطقی تا حدود زیادی ضرورت ایجاد می‌کند که پویای زنجیره‌ای پیوستار اهداف - وسیله را به‌صورت روش مطمئن با رعایت تناسب بین هدف - وسیله یا هدف - روش (وسیله موجب دست‌یابی به هدف شود) سازمان دهد. از این‌رو بازنگری در اهداف برخی سیاست‌های کلی ضروری تلقی می‌گردد.

ساماندهی اهداف سیاست‌های کلی، در سه بُعد برجستگی بیش‌تری دارد: (۱) ساماندهی اهداف از حیث مطابقت با معیارهای کلی بودن، شفافیت، صراحت و استحکام در سیاست‌ها و بایدها و نبایدهای این معیارها، (۲) ساماندهی اهداف سیاست‌های کلی از حیث ارتباط سیاست‌ها با همدیگر، موارد تکرار، تداخل، تعارض... (۳) ساماندهی اهداف سیاست‌های کلی از حیث روزآمدی و تحول در فرایند شکل‌گیری سیاست‌های کلی.

۷-۱. تعیین هدف در چهارچوب بایدها و نبایدهای سیاست‌های کلی

جدول ۵- الف) کلی بودن

الف- کلی بودن	
نبایدها	بایدها
مسائل اجرایی و عملیاتی	سطح و اهمیت راهبردی و اثرگذار بر روند پیشرفت عمومی یا بلندمدت کشور

اموری بخشی و مواردی که منجر به تداخل مسئولیت‌ها و نهادها می‌شود.	در صورت امکان فرا / بین بخشی (استفاده از ظرفیت نهاد متولی در موارد بخشی تا حد امکان)
قواعد کلی و شعاری و ناسازگاری در سطح سیاست‌ها	فراگیر، دارای منفعت عمومی و چهارچوب‌دهنده به مجموعه بزرگی از سیاست‌ها و قوانین جاری کشور

کلی بودن سیاست‌ها نیازمند نگاه جامع و هندسه‌ای در تدوین سیاست‌هاست. لازمه این نگاه، پرهیز از نگاه جزیره‌ای و بخشی و تأکید بر ویژگی فرا/بین بخشی با استفاده از ظرفیت نهادهای کشور در موارد بخشی می‌باشد. از سوی دیگر نگاه جامع و هندسه‌ای با پرهیز از اهداف پراکنده در موضوعات گوناگون از تداخل در سازه‌های فیزیکی و صلاحیت آن‌ها جلوگیری می‌کند. بررسی‌ها نشان می‌دهد که این گونه اهداف بیش تر در چهارچوب سیاست‌های کلی فرا/بین بخشی معنا و مفهوم پیدا می‌کند. با توجه به باید‌ها و نبایدهای وصف کلی بودن، اهداف ناسازگار با باید‌ها و نباینده مانند جزئی‌نگر، اهداف کم‌اهمیت، اهداف غیرضروری، مواردی که ورود به مباحث اجرایی شده است، مورد بازنگری قرار گیرد، به طور خاص می‌توان به بازنگری اهداف سیاست‌های کلی بخشی (۱۸ عنوان و ۲۹۵ هدف سیاستی) پرداخت.

جدول ۶- ب) شفافیت و صراحت

ب- شفافیت و صراحت	
نبایدها	بایدها
کلی‌گویی و عبارتهای مبهم	جهت یا اولویت معین
مفاهیم قابل تفسیر	دربرگیرنده انتخاب یک گزینه یا رویکرد فکری
ابهام در سنجش میزان موفقیت سیاست‌ها	قابلیت شاخص‌گذاری و بیان دقیق شاخص‌های پیشرفت

جدول ۷- ج) استحکام

ج- استحکام	
نبایدها	بایدها
موارد مقطعی و موردی	قابلیت پایداری و دارای دوره زمانی سیاستی مشخص
مسائل آرمانی، ایده‌آل و توصیه‌ای	امکان‌پذیری اجرایی، مالی و حقوقی

سیاست‌زدگی و رویکرد حزبی مواردی که به ایجاد شکاف اجتماعی، حرفه‌ای منجر می‌شود	مقبولیت عمومی، قابلیت دفاع و مشروعیت تخصصی برای نخبگان و خبرگان (اجتماعی سازی)
تداخل، تکرار و تعارض سیاست‌ها	دارای ارتباط منطقی با سایر سیاست‌ها

شفافیت و استحکام در اهداف سیاست‌های کلی نیازمند ارتباط منطقی بین سیاست‌های کلی و از سوی دیگر حذف موارد تکرار و تداخل و تعارض بین اهداف سیاست‌های کلی است. در تحلیل اهداف سیاست‌های کلی حدود ۸۰ مورد از اهداف و آرمان‌های مصرح در سیاست‌ها تکرار شده‌اند. برای نمونه هدف تحقق عدالت با عنوان‌های تأمین عدالت (۲ بار)، تضمین عدالت، رعایت عدالت، ارتقای شاخص‌های عدالت، زمینه‌سازی برای عدالت اقتصادی (۸ بار) در سیاست‌های مختلف تکرار شده‌اند؛ یا در مورد هدف رفاه با عنوان رفاه عمومی (۲ بار) و رفاه اجتماعی در مجموع (۳ بار) در سیاست‌ها تکرار شده است. در مورد فقر تحت عنوان از بین بردن فقر در کشور، برطرف ساختن فقر و محرومیت، رفع فقر و آسیب‌های اجتماعی، زدودن جلوه‌های آشکار فقر، فقرزدایی (۲ بار)، برطرف ساختن فقر و محرومیت و در مورد اقشار محروم، گروه‌های نیازمند، گروه‌های کم درآمد، اقشار نیازمند، دهک‌های پایین درآمدی در مجموع ۱۳ بار در سیاست‌های مختلف تکرار شده‌اند. در مورد تولید و مشتقات آن ۲۵ بار در سیاست‌های کلی تکرار شده‌اند.

ارتباط بین اهداف سیاست‌های کلی افزون بر تکرار در برخی موارد چنین به نظر می‌آید که این اهداف با هم در تعارض هستند. در برخی موارد مشاهده می‌شود اهداف سیاست‌های کلی همان اهداف یا آرمان‌های مصرح در قانون اساسی می‌باشد که قانون اساسی نسبت به هدف و نهادهای مربوطه تعیین تکلیف کرده است؛ در چنین مواردی اهداف سیاست‌های کلی تأکید بر اهداف یا آرمان مصرح در قانون اساسی می‌باشد. در برخی موارد اهدافی که به ظاهر متعارض هستند، در حقیقت این اهداف برای دو مقطع زمانی متفاوت، برای مثال یکی سالانه و دیگری ده‌ساله تعریف شده‌اند یا این اهداف در دو سطح متفاوت، یکی در سطح آرمان‌ها و دیگری در سطح اهداف کوتاه‌مدت تعریف شده‌اند یا برخی اهداف سیاست‌ها که متعارض به نظر می‌رسند، در حقیقت علتی برای تحقق هدف یا اهداف دیگری هستند. با این وصف، تعارض در برخی اهداف، نیازمند به بازنگری است.

تعیین اهداف سیاست‌های کلی در دو مقطع زمانی و با دو فرایند متفاوت شکل گرفته است.^۷ به‌علت تعیین اولویت عناوین توسط کمیسیون‌های تخصصی مجمع، نبودن رویکرد واحد، وحدت نظر و وحدت روش در تهیه اهداف سیاست‌های کلی در مقطع اول عدم انسجام در سیاست‌ها، تکرار و تعارض در اهداف سیاست‌ها نمایان می‌باشد. در مقطع دوم به‌علت تأیید اولویت

عنوان توسط رهبری، تعیین رویکرد مشخص برای تهیه پیش‌نویس سیاست، انسجام نسبی، وحدت نظر و وحدت روش در تعیین اهداف سیاست‌های کلی به وجود آمد. افزون بر این، هدف‌گذاری سیاست‌های کلی موضوعی هرچند نانوشته برای مدت ده سال لحاظ شده است. با توجه به دو نکته مورد اشاره، بازنگری در اهداف سیاست‌های کلی تعیین‌شده در مقطع و فرایند نخست، با محوریت اهداف تعیین‌شده در سیاست‌های کلی در مقطع و فرایند دوم، افزون بر آن، روزآمدی با توجه به سرعت تحولات و میزان کارآمدی و اثربخشی سیاست‌های کلی یکی از راه‌های انسجام‌بخشی به اهداف سیاست‌های کلی می‌باشد.

۸. نتیجه‌گیری

اهداف سیاست‌های کلی به‌عنوان حلقه اتصال و روان‌شدن رابطه سازه‌های منطقی نظام (فلسفه شکل‌گیری نظام اسلامی) و سازه‌های فیزیکی نظام (نهادهای و قوای سه‌گانه) متکفل عدم انحراف از آرمان‌ها و افزون بر آن نزدیک‌کردن آرمان‌ها به امور اجرایی است. تعیین اهداف سیاست‌های کلی بر مبنای انسان‌شناسی نظام اسلامی، افزون بر کنترل (ویژگی پذیرفته‌شده در دنیای امروز)، فراهم‌کردن رشد انسان و جامعه را با هم دربرمی‌گیرد، بنابراین سیاست‌های کلی نه تنها به سازوکار متقن در متن و سند و مبانی و فلسفه شکل‌گیری حکومت و رویکردهای آن نیاز دارد؛ بلکه نیازمند سازوکاری برای پیش در اجرا و عمل، نهادها و فرایندها نیز می‌باشد. بر این اساس رویکرد قانون و برنامه اجرایی به‌عنوان ابزار و وسیله تحقق سیاست‌های کلی ایده مناسب‌تری نسبت به رویکرد انطباق و عدم مغایرت قانونی و اجرایی با سیاست‌های کلی به حساب می‌آید؛ با این رویکرد، سیاست‌های کلی بین سازه‌های منطقی نظام و سازه‌های فیزیکی پیوند معناداری ایجاد می‌کند. با این وصف، تعدد اهداف در سیاست‌های کلی و عدم سازماندهی صحیح و مهندسی‌شده، رویکرد وسیله - هدف و کم‌توجهی در اجرای سیاست‌های کلی، برخی اهداف تکراری یا بعضاً دارای تعارضند. رویکرد هدف - وسیله نیز نشان می‌دهد که برخی اهداف جزئی‌تر به‌عنوان وسیله تامین هدف والاتر، در تحقق هدف، ناکارآمد یا بعضاً نتایج ناخواسته‌ای به وجود آورده‌اند. از این رو بازنگری در اهداف سیاست‌های کلی با سه رویکرد: بازنگری در اهداف سیاست‌های کلی بر پایه معیارها و بایدها و نبایدهای سیاست، از حیث ارتباط منطقی و انسجام سیاست‌های کلی با یکدیگر و از حیث سیر تحولات پُرسرعت در زمینه‌های مختلف و روزآمد کردن اهداف سیاست‌های کلی، ضروری است.

پی‌نوشت‌ها:

۱. برای اطلاع بیشتر تر ر.ک. احمدی. علی (۱۴۰۲). فرایند شکل‌گیری سیاست‌های کلی (فکر، طراحی و تغییر) و نقش رهنمودهای آیت‌الله خامنه‌ای. فقه و علوم اسلامی، (۷)۲، ۴۹-۲۱.
۲. اصل دوم قانون اساسی مقرر می‌دارد که: «جمهوری اسلامی، نظامی است بر پایه ایمان به: ۱. خدای یکتا (لااله الاالله) و اختصاص حاکمیت و تشریح به او و لزوم تسلیم در برابر امر او؛ ۲. وحی الهی و نقش بنیادی آن در بیان قوانین؛ ۳. معاد و نقش سازنده آن در سیر تکاملی انسان به سوی خدا؛ ۴. عدل خدا در خلقت و تشریح؛ ۵. امامت و رهبری مستمر و نقش اساسی آن در تداوم انقلاب اسلامی؛ ۶. کرامت و ارزش والای انسان و آزادی توأم با مسئولیت او در برابر خدا که از راه: الف- اجتهاد مستمر فقهای جامع‌الشرایط براساس کتاب و سنت معصومین علیهم‌السلام؛ ب- استفاده از علوم و فنون و تجارب پیشرفته بشری و تلاش در پیشبرد آن‌ها؛ ج- نفی هرگونه ستم‌گری و ستم‌کشی و سلطه‌گری و سلطه‌پذیری، قسط و عدل و استقلال سیاسی و اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی و هم‌بستگی ملی را تأمین می‌کند.»
۳. اصل سوم قانون اساسی مقرر می‌دارد: «دولت جمهوری اسلامی ایران موظف است براین نبل به اهداف مذکور در اصل دوم، همه امکانات خود را برای امور زیر به‌کار برد: ۱- ایجاد محیط مساعد برای رشد فضایل اخلاقی براساس ایمان و تقوا و مبارزه با کلیه مظاهر فساد و تباهی؛ ۲- بالا بردن سطح آگاهی‌های عمومی در همه زمینه‌ها با استفاده صحیح از مطبوعات و رسانه‌های گروهی و وسایل دیگر؛ ۳- آموزش و پرورش و تربیت بدنی رایگان برای همه در تمام سطوح و تسهیل و تعمیم آموزش عالی؛ ۴- تقویت روح بررسی و تتبع و ابتکار در تمام زمینه‌های علمی، فنی، فرهنگی و اسلامی از طریق تأسیس مراکز تحقیق و تشویق محققان؛ ۵- طرد کامل استعمار و جلوگیری از نفوذ اجانب؛ ۶- محور هرگونه استبداد و خودکامگی و انحصارطلبی؛ ۷- تأمین آزادی‌های سیاسی و اجتماعی در حدود قانون؛ ۸- مشارکت عامه مردم در تعیین سرنوشت سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی خویش؛ ۹- رفع تبعیضات ناروا و ایجاد امکانات عادلانه برای همه در تمام زمینه‌های مادی و معنوی؛ ۱۰- ایجاد نظام اداری صحیح و حذف تشکیلات غیرضروری؛ ۱۱- تقویت کامل بنیه دفاعی از طریق آموزش نظامی عمومی برای حفظ استقلال و تمامیت ارضی و نظام اسلامی کشور؛ ۱۲- پی‌ریزی اقتصاد صحیح و عادلانه بر طبق ضوابط اسلامی جهت ایجاد رفاه و رفع فقر و برطرف ساختن هر نوع محرومیت در زمینه‌های تغذیه و مسکن و کار و بهداشت و تعمیم بیمه؛ ۱۳- تأمین خودکفایی در علوم و فنون و صنعت و کشاورزی و امور نظامی و مانند این‌ها؛ ۱۴- تأمین حقوق همه‌جانبه افراد از زن و مرد و ایجاد امنیت قضایی عادلانه برای همه و تساوی عموم در برابر قانون؛ ۱۵- توسعه و تحکیم برادری اسلامی و تعاون عمومی بین همه مردم؛ ۱۶- تنظیم سیاست خارجی کشور براساس معیارهای اسلام، تعهد برادرانه نسبت به همه مسلمانان و حمایت بی‌دریغ از مستضعفان جهان.»
۴. برای اطلاع بیشتر، ر.ک. دبیرخانه مجمع تشخیص مصلحت نظام. (۱۳۸۱). تشخیص مصلحت (کلیات، سوابق و عملکرد). ۸۵ و احمدی، علی. (۱۳۸۳). مجمع تشخیص مصلحت نظام (بررسی سیاسی - حقوقی جایگاه، ساختار و کارکردها). تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۴۲-۱۳۹.
۵. برای اطلاع بیشتر، ر.ک. محمدی لرد. (۱۳۹۲). مدل تحلیل راهبردی در اندیشه مقام معظم رهبری. مدل تحلیل راهبردی در اندیشه مقام معظم رهبری. مطالعات راهبردی، (۴)۱۶، ۲۹-۷.
۶. مؤلفه‌های پیشرفت در نگاه امام را می‌توان در چند مورد خلاصه کرد: رهایی از سلطه بیگانگان و حاکمیت اسلام، برابری همه در برابر قانون، رفع ظلم و نابرابری، رشد علمی و فرهنگی، تقوا و جهاد، رفع فقر و توزیع عادلانه ثروت و رشد اقتصادی (خسروپناه و همکاران، ۱۳۹۷ الف، ۲۰۲).
۷. (مقطع نخست ۱۳۹۰-۱۳۷۲) و مقطع دوم (۱۳۹۰ تاکنون)؛ برای مطالعه بیشتر، ر.ک. احمدی، علی (۱۴۰۲) ب.

منابع

۱. احمدی، علی (۱۳۸۳). مجمع تشخیص مصلحت نظام (بررسی سیاسی - حقوقی جایگاه، ساختار و کارکردها). تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
۲. احمدی، علی (۱۴۰۲ الف). سیاست‌های کلی نظام و جایگاه آن در قانون اساسی و نظام حقوقی ایران. جلسه نخست سخنرانی در مؤسسه پژوهشی فرهنگی انقلاب اسلامی، معاونت پژوهش و آموزش، دفتر مطالعات علوم اسلامی.
۳. احمدی، علی (۱۴۰۲ ب). فرایند شکل‌گیری سیاست‌های کلی (فکر، طراحی و تغییر) و نقش رهنمودهای حضرت آیت‌الله‌العظمی خامنه‌ای (مدظله‌العالی). فقه و علوم اسلامی، ۲(۷)، ۲۳-۵۲.
۴. احمدی، علی (۱۴۰۳). نظارت بر حسن اجرای سیاست‌های کلی نظام: نظارت بر فرایندها. اندیشه‌های حقوق عمومی، در حال ارزیابی.
۵. اسماعیلی، محسن؛ و طحان نظیف، هادی. (۱۳۸۷). تحلیل ماهیت نهاد سیاست‌های کلی نظام در حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران. حقوق اسلامی، ۹(۲)، ۹۳-۱۲۷.
۶. اشتریان، کیومرث (۱۳۸۹). ملاحظاتی در باب «سیاست‌های کلی نظام» و توصیه‌های سیاستی برای نظام سیاست‌گذاری در جمهوری اسلامی ایران. دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، ۴۰(۱)، ۴۰-۲۲-۱.
۷. بیانات آیت‌الله خامنه‌ای
۸. خسروپناه، عبدالحسین و جمعی از پژوهشگران (۱۳۹۷ الف). منظومه فکری امام خمینی (ره). تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
۹. خسروپناه، عبدالحسین و جمعی از پژوهشگران (۱۳۹۷ ب). منظومه فکری آیت‌الله‌العظمی خامنه‌ای (دو جلد). تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
۱۰. صورت مشروع مذاکرات شورای بازنگری قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۶۹). مجلس شورای اسلامی (اداره‌کل قوانین).
۱۱. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.
۱۲. مجموعه سیاست‌های کلی نظام (۱۴۰۲). دبیرخانه مجمع تشخیص مصلحت نظام.
۱۳. محمدی لرد، عبدالمحمو. (۱۳۹۲). مدل تحلیل راهبردی در اندیشه مقام معظم رهبری. مطالعات راهبردی، ۱۶(۴)، ۲۹-۷.

